

УДК 372.833.1:159,9

Володимир Юрженко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії підручникотворення для ПТО
Інституту професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних
наук (НАПН) України

ПОРІВНЯЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАКТАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ (НА ПРИКЛАДІ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ТЕХНОЛОГІЯ»)

У статті на методологічному рівні розкриваються психолого-педагогічні засади функціонування фрактальної конструкції знаннево-спосібного підходу в формуванні змісту й структури освітньої галузі «Технологія» в основній школі.

Ключові слова: психофрактал, конструкт, знаннево-спосібний підхід, гештальтпсихологія.

В статье на методологическом уровне раскрываются психолого-педагогические принципы функционирования фрактальной конструкции знаниево-способного подхода при формировании содержания и структуры образовательной отрасли «Технология» в основной школе.

Ключевые слова: психофрактал, конструкт, знаниево-способный подход, гештальтпсихология.

In the article at methodological level psychology-pedagogically principles of functioning of fractal construction of knowledge-methods approach is opened up at forming of maintenance and structure of educational industry «Technology» at basic school.

Key words: psychofractal, construct, knowledge-methods approach, Gestaltpsychology.

Потрібно відзначити, що традиційно у західній культурі знаходить своє відображення пошук і визначення реальності через речовину, тобто через те, до чого можна доторкнутись, сфотографувати, тобто відобразити через те, що має матеріальне відображення. На противагу такій ментальності матеріального світогляду східні носії наукової думки гуманітарної, зокрема філософської світоглядної ідеї схильні бачити реальність у стосунках і взаємозв'язках людини, психологічні аспекти яких є продовженням природних.

Тобто, у продовження цієї думки можна провести аналогії

природного й психічного: якщо в природі існують взаємозалежності, зокрема між атомами, протонами, електронами, піонами, мюонами, фотонами, нейтрино, а також між полями різних потужностей, тобто силами взаємодії, то чому не можуть існувати подібні залежності в психології людей та між ними, які також притягуються, відштовхуються, активізують, нейтралізують або знищують один одного, а іноді й самих себе.

Наприклад Г. Бейтсон у своїй концепції розуму стверджував, що для точного опису природи потрібно спробувати говорити мовою природи, а це і є, як він підкреслював, мова взаємин. Тобто, взаємини, за Г. Бейтсоном відображають саму сутність живої матерії. Якщо піти ще далі в цій думці, то можна логічним шляхом дійти до того, що біологічна форма складається із стосунків, а не з частин. І саме Г. Бейтсон наполягав, що це ж саме відноситься і до способу людського мислення. Продовжуючи аналогії, і переносячи ці ідеї на ґрунт соціально економічних відносин, можна знайти наприклад, таке бачення економістів корпоративних зв'язків, що розглядають як безкоштовну сировину не тільки повітря, воду й землю, але також доволі складні і невизначені соціальні відносини [4].

Мета – методологічно обґрунтувати через аналогії з *геїтальтпсихологією* перенесення принципів фрактальної теорії і фрактальної психології на сутнісні підходи процесу формування змісту і структури освітньої галузі «Технологія» в основній школі.

Надалі, використовуючи думку, про те що саме через процес соціальної адаптації молоді в умови реального соціуму можливе створення загальнокультурної моделі взаємин, а саме цим у принципі займаються всі інституції соціалізації в суспільстві, готуючи людину до дуальної поведінки: як доцільно для суспільства й як належить мислити самій людині. В той же час непередбачені, незвичайні, дуже значущі, творчі життєві ситуації, що вимагають швидкої і точної реакції, виявляють інші, об'єктивні залежності між людьми, речами та явищами, створюють психічні поля, вплив яких на реальне життя самої людини та й усього суспільства стають іноді визначальними.

Спираючись на синергетичну теорію та явище фракталізації в ній, приводячи аналогії з фізичних явищ зарядових станів мікросвіту й макросвіту, можна зробити висновок, що вони є тотожними. Якщо проводити подальші аналогії, то можна зробити доволі неоднозначний, але логічний висновок про те, що окремі люди, подібно до елементарних частинок – піонів, мають психологічно позитивний, негативний і нейтральний заряди, або ж як соціальне явище, проявляють себе як толерантні, агресивні або неупереджені соціальні елементи. В то же час, існує такий аспект у взаєминах людини з іншими людьми, це можна порівняти на рівні фізичних явищ елементарних частинок – нейтрино, коли виявляється, що позитивний заряд людини активізується тільки поряд з таким чином налаштованими іншими людьми. Це так само стосується й

негативно та нейтрально налаштованих людей.

Заглиблюючись далі в аналогії, підійдемо до змісту й структури освітньої галузі «Технологія», в яких можна побачити в контексті виробничих процесів, взаємодій сукупності стосунків між елементами цілого, що частково виступають як психолого-соціалізаційні і процеси (особливо на етапі входження молоді у виробничі й соціальні відносини в суспільстві), що можуть зберігати свою сталість (постійність) в умовах трансформацій цілого. На додаток, у цьому контексті, якщо розглядати поняття структури освітньої галузі «Технологія» є потреба згадати головне завдання структуралізму (Ф. де Соссюр, Ч. Пірс і Я. Моріс, К. Леві-Строс, Ж. Лакан, М. Фуко, Р. Якобсон та інші) – дослідження структур об'єктів і використання конкретно-наукової методології структурного аналізу як загально філософського методу.

Розглядаючи структури сучасних систем (у тому числі й освітніх) можна спробувати спертись на системно-польовий підхід, який був запропонований авторами гештальтпсихології.

Гештальтпсихологія – один з напрямів психологічної науки, що виник на початку ХХ ст. у Німеччині. Назва походить від слова Gestalt – цілісна форма. Розглядаючи в певній ретроспективі, дану теорію, можна побачити, що центральним принципом гештальтпсихології, проголошеним її основоположниками М. Вертхеймером, В. Келером, К. Коффкой, є те, що її автори розглядають психічні процеси як щось цілісне – сприйняття, мислення, пам'ять тощо. Вони спирались на думку, що психіці людини, безвідносно належить властивість «утворення гештальта», через який кожен психічний процес є цілісним, таким, що не зводиться до суми окремих частин. Саме завдяки цій властивості «гештальтутворення» в людини й виникають цілісні образи предметів. Гештальтпсихологія частково не враховувала ту обставину, що цілісність образів, що виникають у людини, визначається об'єктивним існуванням самих цілісних предметів реального світу, які впливають на органи чуття людини й відображаються в її свідомості. Згідно гештальтпсихології, образи, що виникають у свідомості людини, зовсім не є віддзеркаленням реальних предметів, а є продуктом внутрішньої динаміки й спонтанної організації нервовопсихічних процесів. Утворення гештальта відбувається за певними законами, що, як правило не залежать від досвіду людини й від рівня її розвитку. Автори даної теорії переносили її бачення на всі сфери дійсності (в світ фізичних, фізіологічних явищ, в економічні стосунки тощо), спираючись будь-де на ті ж самі закони, причому в психічному житті закони гештальта діють також завжди однаково незалежно від характеру й змісту психічних процесів. І хоча означені в гештальтпсихології підходи мають як певних опонентів так і послідовників, але з цієї теорії можна зробити один дійсно вагомий висновок – будь який процес, у тому числі й педагогічний, незважаючи на те, що він складається з певних елементів, потрібно розглядати як цілісний, тобто як певну систему.

Постструктуралізм, на який зорієнтована сучасна західна психологія, на самому початку знайшов своє відображення в антипольовому, елементному підході, представленому психологічним структуралізмом В. Вундта, Е. Тітченера й інших, парадигмою якого є заперечення наявності стійких динамічних структур в людській психіці й культурі. Ця течія розглядає розвиток особистості як процес, результат якого, протилежний будь-якому порядку. Якщо подивитись у глибини міфології і порівняти тлумачення її образів з поглядами постструктуралістів, то можна побачити, що в ній боги асоціювалися з порядком, а з безладом, хаосом – демони.

Надалі ґрунтуючись на поглядах О. А. Донченко [1; 2; 3] на проблему фракталізації психічних процесів і специфіки психофрактальної парадигми бачення людини, більше наближеної до структуралізму, гештальтпсихології і до сучасної позитивної психології М. Селігмана, можна зробити висновок, що її бачення фрактальності в психіці, працює на підтвердження нашої думки стосовно можливості обґрунтування освітніх, педагогічних процесів через призму парадигми фрактальності. Спіратись на неї у визначенні основних засад змісту й структури освітньої галузі «Технологія», можна говорити, що будь яка елементарна одиниця змісту (фрактал, конструкт, дихотомія) відображає в своїй суті принцип формування всього змістового поля освітньої галузі «Технологія» в основній школі.

Якщо й надалі проводити аналогії з фракталізацією психології, то в психології проблема стосунків розглядалася в основному як проблема міжособистісних стосунків у системі суспільних стосунків.

І якщо розглядати теорію психофракталів у контексті аналогій з можливим використанням фрактальної парадигми в педагогічних процесах і зокрема у визначенні теоретичних засад змісту й структури освітньої галузі «Технологія», то можна зрозуміти, що в теорії психофракталів акцентується увага на об'єктивних взаємодіях як загальнолюдського й навіть вселенського походження, які чи у випадку соціально або психологічно жорсткого для людини оточуючого середовища чи психоінстинкту проявляють себе незалежно від отриманого виховання або бажання людей. Тобто подібна до психофракталу знаннево-спосібна педагогічна конструкція дозволить вибудовувати таку структуру знань і зокрема змістових ліній освітньої галузі «Технологія», що у всьому подальшому житті людини будуть мати вплив і реалізовуватись не стільки під зовнішнім впливом і оточенням, скільки в залежності від уявлень самої людини про те що відбувається навколо чи з нею самою або в залежності від її конкретних життєвих або професійних потреб.

У контексті знаннево-спосібної парадигми визначення змісту й структури освітньої галузі «Технологія» та психофрактальної теорії О. А. Донченко [1; 2; 3] можна пригадати чотири ступені (принципи) навчання за Й. Гербартом [6]: ясність, асоціація, система, метод. І якщо

поглянути на них з позиції сучасних підходів до формування системи знань і способів діяльності, то можна зрозуміти, що перші три принципи (ясність, асоціація, система) не повністю, але в певному контексті відображають систему формування знань, метод (четвертий принцип у Й. Гербарта) є фактично тотожним способам діяльності. Тобто більше двохсот років тому вчений-психолог і педагог на рівні емпіричного дослідження та його аналізу зробив висновок, при екстраполяції якого на бачення І. Я. Лернера можна говорити, що основою навчання є формування когнітивно-діяльній складової особистості [5], а такий підхід у контексті нашого дослідження знайшов відображення у формулі «знання – спосіб діяльності».

Як і психофрактал, що існує перш за все як сутність співвідношень і стосунків, унікальна структура руху універсальних (як позитивних, так і негативних), психічних характеристик-дихотомій (взаємозмін, взаємотрансформацій, взаємоперетворень), змістовий конструкт освітньої галузі «Технологія» в основній школі базується на двох понятійних системах, які в собі за визначенням несуть дихотомічні протиріччя в системі «знання – спосіб діяльності». Саме через це такий унікальний елемент структури – конструкт – має властивість поєднуватись і вибудовуватись у вигляді певних знаньєвих конструкцій, потрібних людині в кожній конкретній як життєвій, так і професійній ситуації, викликати і настроювати ланцюги дій як технологічні, а не хаотичні, забезпечувати людину дієздатними внутрішніми мотивами та універсальними процедурними вчинками в сфері техніко-технологічної діяльності.

Як і в психіці, де критерії позитивних і негативних дихотомій в структурі руху психофракталів є тією межею, тією гранню, рівень інваріантності якої структурує внутрішню й зовнішню реальність суб'єкта, відкриває ті або інші можливості самопогодження, самоідентичності й взаємотолерантності, так і при формуванні системи знань у освітньої галузі «Технологія» через фрактальну побудову змісту й структури вибудовуються критерії за якими людина структурує як внутрішню процедуру уявних дій так і зовнішню реалізацію через певну послідовність дій, що формує діяльність, у тому числі й виробничу, технологічну.

Для фрактальної концепції діяльності, яка побудована на дихотомічній структурі існує два мотиваційні аспекти: позитивні й негативні. У природі вони спостерігаються як тяжіння і відштовхування. І якщо продовжити думку, переносючи психофрактальний закон відношень, запропонований О. А. Донченко [1; 2; 3], на сферу теоретичного визначення змісту і структури освітньої галузі «Технологія» в основній школі, то можна зрозуміти, що саме ця освітня галузь в основній школі формує відповідну форму техніко-технологічної поведінки, форму діяльності яка відображується у навколишньому середовищі, формуючи при цьому відповідне поле діяльності.

Актуальними напрямками окресленої проблеми є подальша теоретична розробка й практичне впровадження знаннєво-спосібного підходу й структурування на засадах конструктів змісту й структури освітньої галузі «Технологія» в основній школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Донченко Е. А. Фрактальная психология (Доглубинные основания индивидуальной и социетальной жизни) / Е. А. Донченко. – К. : Знання, 2005. – 323 с.
2. Донченко О. А. Фрактальність психіки і суб'єктність / О. А. Донченко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / [за заг. ред. В. О. Татенка]. – К. : Либідь, 2006. – С. 117–143.
3. Донченко О. А. Розділ 2. *Docta ignorantia* («незнання, що знає» лат.), або індивідуальний психофрактал / О. А. Донченко // Основи фрактальної психології: проект психоекологічного оновлення / [за ред. О. А. Донченко]. – К. : Міленіум, 2006. – С. 58–121.
4. Капра Ф. Уроки мудрості / Ф. Капра. – К. : София, 1996. – 322 с.
5. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 185 с.
6. Ярмаченко М. Д. Гербар (Хербарт) Йоганн Фрідріх / М. Д. Ярмаченко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 132.